

ГЕНДЕРНИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ ТА СЕМАНТИЦІ АНГЛІЙСЬКИХ ІДІОМ – НОМІНАЦІЙ ЛЮДИНИ ЗА РОДОМ ДІЯЛЬНОСТІ

Статтю присвячено опису особливостей реалізації гендерного компоненту в структурі та семантиці англійських ідіом, що номінують людину за родом діяльності. У ході дослідження виокремлено низку чоловічих і жіночих професій, найбільш частотних в англомовній дійсності.

Ключові слова: гендерний компонент, семантика, ідіома, номінація.

Павленко Н. А. Гендерный компонент в структуре и семантике английских идиом – номинаций человека по роду деятельности. – Статья.

Статья описывает особенности реализации гендерного компонента в структуре и семантике английских идиом, номинирующих человека по роду деятельности. В ходе детального семантического анализа выделен ряд мужских и женских профессий, наиболее частотных в англоязычной действительности.

Ключевые слова: гендерный компонент, семантика, идиома, номинация.

Pavlenko N. A. Gender component in the structure and meaning of English idioms nominating occupation. – Article.

The given article deals with investigating ways of realization of gender component in the structure and meaning idioms nominating occupation. A number of the most common masculine and feminine jobs have been singled out with the help of semantic analysis.

Key words: gender component, semantics, idiom, nomination.

1. Вступні зауваження. Гендерні дослідження зосереджують у собі величезний пласт дисциплінарних знань, який дає ґрунт для соціологічних, психологічних, культурологічних, антропологічних, лінгвістичних та інших досліджень. Серед інших лінгвістичних областей у дослідженні гендерна фразеологія грає не останню роль: багато лінгвістів [1; 2; 3; 4; 6; 7] працювали та продовжують працювати з фразеологічним матеріалом, що перманентно оновлюється завдяки стрімкому розвитку суспільства.

Перспектива досліджень гендерного чинника у фразеології набуває великого сенсу, адже «фразеологія разом із лексикою є найбільш чутливими областями мови, у яких найшвидше (навіть у межах мови одного і того ж покоління) може виявитися результат соціально-економічних змін, що відбуваються в суспільстві» [5, с. 208]. Тобто фразеологія дозволяє описати зміни, що відбуваються, у динаміці, а також суспільні орієнтири, що змінюються з часом. Це можна пояснити тим, що «у процесі фразеомовлення фразеологізуються лише ті вільні поєднання слів, які номінують актуальні для певного періоду реалії, події, здатні створити яскравий образ, що мотивує фразеологічне утворення» [1, с. 47]. Отже, **актуальність** цього дослідження обумовлена потенціалом фразеологічного матеріалу накопичувати культурологічний багаж, а також своєчасно відображати суспільні зміни та тренди, що відкриває перспективи для подальших досліджень гендерного чинника.

Мета дослідження полягає у встановленні та опису специфіки реалізації гендерного компоненту в структурі та семантиці англійських ідіом, що позначають рід діяльності. **Предметом** дослідження постають особливості реалізації гендерного компоненту в ідіомах, що номінують людину за родом діяльності.

Матеріал склали 405 англійських ідіом – номінацій чоловіків або жінок за родом діяльності, а саме фразеологізми, що позначають професії та заняття, найбільш властиві чоловікам і жінкам в англомовному соціумі. Іншими словами, будь-яка діяльність, що здійснюється з метою задоволення матеріальних потреб (knight of the pen (букв. «лицар пера») – a writer, a journalist – «письменник, журналіст»), або та роль, яка приписана конкретній людині у житті (наприклад, princess of the blood, букв. «принцеса по крові» – a woman who is a princess by right of their royal descent «жінка, яка є принцесою за правом королівського походження»). Емпіричний матеріал було отримано з урахуванням структурно-семантичного критерію методом суцільної вибірки з компетентних лексикографічних видань англійської мови [10; 11; 12; 13; 14].

Проблема виділення гендерного компоненту в семантиці англійських ідіом тісно пов'язана з особливостями фразеологічного значення. Фразеологічне значення є фундаментальною складовою дослідження фразеологічних одиниць, тому тільки детальне вивчення його специфіки допоможе повною мірою розкрити й описати особливості фразеологізмів із гендерним компонентом.

Існує багато різних поглядів на природу фразеологічного значення. Деякі лінгвісти співвідносять його з лексичним значенням, адже ці типи значень є дуже подібними за своєю природою; інші обстоюють думку, що фразеологічне – набагато складніше значення, вважають за потрібне розглядати його як окрему лінгвістичну категорію.

На перший погляд, може здатися, що фразеологічне значення схоже на лексичне, адже воно, як і лексичне, має три аспекти значення (денотативний, сигніфікативний та конотативний), відображає реальні явища завдяки їх узагальненню та легко піддається розкладанню на найдрібніші компоненти значення – семи (інтегральні, диференційні, архі-

семи, потенційні). Але все ж таки фразеологічне значення значно складніше, ніж лексичне, адже містить додаткові відтінки денотативного, сигніфікативного, конотативного, образного, національно-культурного та прагматичного плану.

Вивчення гендерної специфіки ідіом англійської мови виводить на перший план питання про те, яким чином і за допомогою яких засобів може бути зроблена фіксація гендерного компонента. У дослідженні особливостей фразеологізмів з гендерним компонентом провідну роль грає макрокомпонентна модель значення фразеологізму, запропонована В.М. Телією [8], яка вважає, що між макрокомпонентами значення фразеологізму існують тема-рема-тичні стосунки. Вона виділяє в семантиці ідіоми такі складові: дескриптивний макрокомпонент, емотивний, оцінний, стилістичний, мотиваційний і граматичний. Поряд з усіма макрокомпонентами фразеологічного значення І.В. Зикова виділяє ще один – гендерний компонент, який може бути з'ясовано завдяки детальному аналізу усіх вищезазначених макрокомпонентів [2, с. 29].

2. Гендерний компонент в структурі та семантиці англійських ідіом – номінацій людини за родом діяльності. У ході дослідження було виявлено, що більшість одиниць групи репрезентують ідіоми – номінації чоловічих професій (303 одиниці, або 74,8% від загальної кількості одиниць групи), а наступними за кількістю йдуть фемініні (102 одиниці та 25,2% відповідно).

2.1. У ході детального семантичного аналізу маскулінні ідіоми було розподілено на наступні підгрупи: «військово-морська справа», «духовні професії», «творчі професії», «юридичні професії», «політичні професії», «злочинна діяльність», «професії сфери обслуговування», а також «інші професії» (що не мають загальної диференційної ознаки). За історично сформованою традицією такі сфери діяльності, як юриспруденція, служіння в церкві, військово-морська справа, були доступні тільки чоловікам, що підтверджується результатами досліджень гендерно маркованих фразеологізмів. Цей факт також є наслідком відсутності фразеологічних одиниць такого типу в складі фемінінних фразеологічних одиниць. Через нечисленність класів ідіом з жіночим гендерним компонентом і метагендерних фразеологізмів останні формують значно менше тематичних підгруп.

2.1.1. Підгрупа ідіом, що номінує осіб чоловічої статі за політичним видом діяльності, є однією з найчисленніших (62 одиниці, 20,5% відповідно). Це свідчить про те, що політика і сьогодні вважається виключно чоловічою справою. Більшість ідіом даної підгрупи характеризуються таким набором сем: гендерна ознака + інтегральна сема «рід діяльності» + диференціальна сема «специфіка роду діяльності» (у цьому разі політична діяльність). Наявність таких сем, як knight (лицар), father (батько),

загалом свідчить про позитивну оцінку англійців своєї політичної системи: The Father of the House (букв. «Батько Дома») – the longest-serving member of the House of Commons «найстарший член палати громад або палати лордів» (за кількістю років безперервного перебування в палаті); knight of the shire – 1) іст. «член парламенту від графства» (на відміну від citizens і burgesses, які представляли міста або університети); 2) розм. «лицарі свого графства», «захисник інтересів цього графства» (про члена парламенту).

2.1.2. В історії Англії на XIX століття припала велика кількість воєн, і, як наслідок цього, відбувся розвиток кораблебудування, що безпосередньо вплинуло на фразеологічний фонд англійської мови. Підгрупа професій, пов'язаних із воєнно-морською справою, є найчисленнішою і налічує 54 одиниці, що становить 17,8% від загальної кількості маскулінних одиниць. Частина фразеологічних одиниць даної підгрупи утворюється за допомогою метонімічного переносу: old moustache «старі вуса» – an old soldier «ветеран, бувалий солдат»; a blue coat «синій мундир» – a soldier or officer during the American Civil War «солдат, моряк» (ідіома походить від назви одягу, який носили офіцери або солдати під час Американської громадянської війни); a red coat «червоний мундир» – a soldier in the British Army «англійський солдат» (ідіома має історичне походження: з середини XVII століття до XIX століття червоний мундир був частиною обов'язкової уніформи англійських солдат). Здебільшого комбінаторика сем у значенні ідіом цієї групи виглядає так: облігаторна сема гендерної ознаки + інтегральна сема «рід діяльності» + диференційна сема «військова / морська справа» + диференційна сема «особливості зовнішнього вигляду, що пов'язані з родом діяльності»: a boiled lobster «варений омар» – an English soldier «англійський солдат» (червоний колір їх мундирів схожий з кольором вареного омара).

2.1.3. Ця підгрупа містить 43 одиниці (14,2%) і характеризується таким набором сем: інтегральні семи «гендер» і «духовна діяльність» + диференціальна «специфіка роду діяльності». У ході аналізу мовного матеріалу було встановлено, що серед чоловічих професій однією з найбільш частотних є професія священника, що, очевидно, вказує на особливе відношення до релігії та, відповідно, до роду діяльності, яка з ним пов'язана. Ця гіпотеза підтверджується історичними фактами, адже Англіканська церква завжди грала велику роль у житті англоспільноти. Тільки в 2000 році в законодавчому органі країни було задіяно 27 єпископів. Більша частина одиниць групи містить лексему father «батько», що символізує найвищу повагу до цієї професії: the Holy Father «Його Святість (титул римського папи)» – a title of the pope; father confessor (ghosly father) «духівник, сповідальник»;

spiritual father «духовний отець» – a religious teacher or guide, esp. one instrumental in leading a soul to God «релігійний наставник, що приводить душу до Бога» [етим. библ. I Corinthians IV, 15].

2.1.4. Театр і діяльність, що з ним пов'язана, займають далеко не останнє місце в житті англійців, що значною мірою відобразилося на фразеології англійської мови. У цій вибірці група налічує 35 одиниць (11,5%). Творчі професії були у великій пошані, що доводить наявність таких слів, як gentleman (джентльмен), master (майстер, господар), knight (лицар) та інших в складі англійських ідіом: knight of the pen «лицар пера – письменник, журналіст»; a matinee idol «улюбленець публіки» – an actor popular as a romantic figure among women «актор, який користується великою популярністю у жінок». Семантична формула групи представлена так: чоловіча гендерна ознака + інтегральна сема «рід діяльності» + інтегральна сема позитивної оцінки + диференційна сема «творча діяльність»: a walking gentleman «театральний статист» – an actor who usually fills subordinate parts which require a gentlemanly appearance but few words «актор, який зазвичай виконує другорядні ролі, що потребують малої кількості слів».

2.1.5. Незважаючи на те, що переважна більшість ідіом фразеотематичної групи «рід діяльності» мають позитивну конотацію, була виділена ціла підгрупа фразеологізмів (33 одиниці та 10,9% відповідно), що мають негативне емотивне забарвлення. Як правило, це фразеологізми, що позначають злочинні види діяльності, наприклад a bad man (букв. «поганий чоловік») – a gangster «лиходій, головоріз, закоренілий злочинець», a bad actor «закоренілий злочинець, темна особа, пропавший головоріз». У цих прикладах можна спостерігати, що семи комбінуються таким чином: інтегральна сема чоловічої гендерної ознаки + інтегральні семи «злочинна діяльність» і «негативна оцінка» + диференційна сема способу життя, викликана цим видом діяльності. Наприклад, a wide boy «спритник» – a man or boy who tries to make a lot of money in ways that are not honest «чоловік або хлопчина, що намагається заробити багато грошей шляхом обману»; gentleman (knight або squire) of the road «лицар з великої дороги, розбійник».

2.1.6. В епоху вікторіанської Англії більше мільйона англійців були в служінні, а вже на заході вікторіанства ця цифра становила близько 1,5 мільйона. Навіть бідні сім'ї прагнули найняти хоч би одну служницю – так звану maid of all works, якою доводилося і кухувати, і займатися прибиранням. За аналогією з maid of all works було утворено ідіоматичне вираження man of all works «служник, що робить всю роботу по будинку один». Чим вище сім'я знаходилася на соціальних сходах, тим більшу кількість прислужників вона мала, а в аристо-

кратичних будинках вони обчислювалися сотнями. Наприклад, у кінці XIX століття в деяких герцогів штат прислужників складав понад 300 чоловік. Це явище не могло не знайти відображення у мовному фонді (30 одиниць, що складає 9,9%): a gentleman's gentleman «джентльмен на службі джентльмена» – a butler «камердинер, дворецький, лакей, слуга» (вираз уперше зустрічається в Д. Дефо в творі «Everybody's business»).

2.1.7. Юридична система у Великобританії має історично впорядковану структуру, що чітко відображають ідіоми даної підгрупи (26 одиниць і 8,6% відповідно): a King's (або Queen's) counsel «королівський адвокат (що призначається урядом)»; the father of the Bar ««батько адвокатів», «старий член колегії захисників», «старий баррістер»; gentlemen of the (long) robe «джентльмени в мантиях», «юристи». Стандартна комбінація сем у цьому семантичному класі представлена так: чоловіча гендерна ознака + інтегральна сема «рід діяльності» + інтегральна сема позитивної оцінки + диференційна сема «юридична діяльність», наприклад twelve good men and true (букв. «дванадцять хороших чоловіків і правда») – a jury «присяжні».

2.1.8. У цю групу, яка містить 20 фразеологізмів (6,6% від загальної кількості одиниць групи) потрапили професії, які не можуть бути згруповані за якоюсь певною ознакою, оскільки належать до різних сфер діяльності. Це можуть бути професії, пов'язані з медициною: men in white coats «чоловіки в білих халатах» – psychiatrists or psychiatric workers (used to imply that someone is mad or mentally unbalanced) «психіатри або робітники-психіатри лікарні»; корпоративною діяльністю: a white-collar slave (презир. «раб у білому комірі») – a college-educated graduate that has an unpaid internship and is working for free «випускник коледжу, що має неоплачену інтернатуру та працює безкоштовно»; наукою: a back-room boy (букв. «хлопчик із задньої кімнати») – a scientist who does a lot of work in the type of job where they are not often seen by the public «науковий співробітник секретної лабораторії, вчений або конструктор, що працює над новим різновидом зброї»; навіть з родом занять, який був притаманний певним верствам населення в Середні віки: a son of the soil «син землі» – someone who works on the land, like a farmer «місцевий уродженець, селянин, син землі»; Jack Ketch «Джек Кетч» – a public executioner «кат» (від імені відомого англійського ката ірландського походження, що стратив деяких відомих особистостей у XVII ст.).

2.2. Гендерно марковані фразеологізми, що номінують жінку за родом діяльності, є не надто чисельною групою та становлять 102 одиниці, що відповідає 25,2% від загальної кількості одиниць фразеотематичної групи «рід діяльності». Мабуть, це можна пояснити історичною традицією патріар-

хального суспільства, де жінка більше присвячує себе вихованню дітей і була берегинею родинного вогнища, а чоловік утримував родину. Цікавий той факт, що 81% фемінінних фразеологізмів, а це 83 одиниці, мають стосунок виключно до сфери обслуговування, що знову ж таки пояснюється споживчим ставленням до жінки, яка в чоловічій уяві не здатна ні на що більше, ніж прибирати або доглядати за кимось: *an angel of mercy* «ангел милосердя» – *one who is caring, compassionate, full of kindness, gives hope to others, love radiates from them* «співчутлива людина, що піклується про інших, дає хворим надію та випромінює любов (зазвичай про сестру милосердя)»; *a maid of honour* «благородна дівчина» – *a junior attendants of a queen in royal households* «фрейлина».

Проте у зв'язку з еволюцією суспільства поступово з'являються ідіоми, що відображають зміну настроїв щодо суто чоловічої або суто жіночої роботи, адже грань між цими поняттями стає все дедалі більш невиразною: *G.I. Jane* (букв. «Джейн військового зразка / солдат Джейн») – *a female member of the U.S. Armed Forces* «жінка-військовослужбовець рядового складу в США». Загалом ставлення до жіночої роботи дуже позитивне, адже в більшості випадків жіноча діяльність пов'язана з доброю місією: *a Hallelujah girl (or lass)* «дівчина з армії порятун-

ку»; *a sister of mercy* «черниця, сестра милосердя»; або професією, що взагалі-то схвалюється суспільством: *the first lady* «перша леді» – *the hostess of the White House, usually the wife of the President of the United States of America* «дружина президента США, дружина губернатора (сенату)». Але в поодиноких випадках є досить негативно забарвлені одиниці, ті, що безпосередньо номінують жінок, які займаються аморальною діяльністю, наприклад *a woman of the streets* (букв. «жінка вулиць») – *a woman who engages in sexual intercourse for money* «вулична дівка, повія».

3. Висновки. На основі проведеного дослідження можна дійти висновків, що англійська мова антропоцентрична; більше того, вона андроцентрична, адже суспільство протягом багатьох століть було патріархальним, і потрібно багато часу, щоб зміни в суспільстві в напрямі рівноправності статей відбилися в англійській мовній системі. На сьогодні превалювання чоловічого аспекту у фразеології англійської мови можна пояснити сталою історичною традицією домінування чоловічого начала над жіночим.

Перспективою подальших досліджень є аналіз усіх аспектів соціального життя чоловіків і жінок, що представлені англійськими гендерно маркованими фразеологічними одиницями, таких як спосіб життя, зовнішність, соціальний статус тощо.

Література

1. Добрыднева Е.А. Коммуникативно-прагматическая парадигма русской фразеологии : [монография] / Е.А. Добрыднева. – Волгоград : Перемена, 2000. – 223 с.
2. Зыкова И.В. Способы конструирования гендера в английской фразеологии / И.В. Зыкова. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 232 с.
3. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты / А.В. Кирилина. – М. : Издательство «Институт социологии РАН», 1999. – 180 с.
4. Першай А.Ю. Семантика пола: репрезентация гендерных отношений во фразеологии / А.Ю. Першай. – Вильнюс : ЕГУ, 2014. – 178 с.
5. Поливанов Е.Д. Статьи по общему языкознанию / Е.Д. Поливанов. – М. : Наука, 1968. – 376 с.
6. Бессонова О.Л. Процедуры концептуального анализа в ризноструктурных мовах / О.Л. Бессонова, О.С. Сарбаш, О.В. Трофімова, С.В. Олійник, І.Д. Стоянова / за заг. ред. О.Л. Бессоновой. – Т. 7 : Типологічні, зіставні діяхронічні дослідження. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 360 с.
7. Самарина В.С. Гендер во фразеологии: когнитивно-лингвокультурологический аспект : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19. – Ставрополь, 2010. – 28 с.
8. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 295 с.
9. Piirainen E. Geschlechtsspezifisch in der deutschen Phraseologie / E. Piirainen // Das Wort. Germanistisches Jahrbuch 1999. – М., 1999. – S. 97–122.
10. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь / А.В. Кунин ; лит. ред. М.Д. Литвинова. – 5-е изд., испр. – М. : Живой язык, 1998. – 944 с.
11. Cambridge International Dictionary of Idioms. Ed. by E. Walter. – UK, Cambridge, 1999. – 587 p.
12. Longman Pocket Idioms Dictionary / Ed. by P. Wrey. – Essex, 2002. – 297 p.
13. Oxford Dictionary of English Idioms. – N.Y. : Oxford University Press, 1993. – 685 p.
14. The American Heritage Dictionary of Idioms / Ed. by C. Ammer. – Houghton Mifflin Harcourt, 1997. – 1191 p.